

DOI: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6\(25\)/8](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6(25)/8)

УДК 330.341.2.533

JEL CLASSIFICATION: R10, R11, R14, Q50

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ УРБОРУРАЛЬНОЇ ТЕРИТОРІЇ ТА ЇЇ СУТНІСНИЙ ВИМІР

THE GENESIS OF THE CONCEPT OF URBAN-RURAL TERRITORY AND ITS ESSENTIAL DIMENSION

Володимир БОЙКО,*кандидат економічних наук,**Державна установа «Інститут економіки**природокористування та сталого розвитку**Національної академії наук України», Київ*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6399-8926>**Volodymyr BOIKO,***Candidate of Economic Sciences,**Public Institution «Institute of**Environmental Economics and Sustainable**Development of the National Academy of**Sciences of Ukraine», Kyiv*

Досліджено теоретичні питання розвитку урборуральних територій. Розкрито типові урборуральні зв'язки. Запропоновано агреговану інформаційну матрицю індикаторів логістизації урборуральних територій та їх концептуальну модель.

Ключові слова: *урборуральна територія, місто, агломерація, сільсько-міський континуум, урбанізація, розселення населення.*

The article deals with theoretical issues of development of urban areas. Usually, urban-rural territory is defined as an idea and phenomenon, which expresses the rejection of the antinomy of the city and the village, their too rigid "physical", or landscape and social distribution. So, the city, the countryside and the space between them are considered as one. It should be noted that strong links of different nature – economic, social, political, cultural, recreational, etc. - are formed between the city and the village. In powerful urban-rural formations exist peripheral suburbs, which allows to combine urban life with rural. Urban-rural territory is a space consisting of several components, namely a large city, smaller cities or towns, villages and their environment. It is considered that the transition from the city center to the province occurs through the middle link - the periphery.

The most important driving force behind urban-rural areas is the increase due to population migration to cities and vice versa. This is explained by finding opportunities to meet their own needs. In this context, it should be noted that migrations, especially if they are permanent, are determined by the intensity of the urban-rural connections. They are a consequence of the logistics process. Logistic level can be estimated by agglomerative links.

So, urban-rural area is not only a system consisting of geographical space and settlements. At first, it is a system of connections that create a supportive framework of interaction between settlements in time and space, which is determined by various factors such as migration, economic balance, financial flows, environment and more.

Key words: *urban-rural area, city, agglomeration, urban-rural continuum, urbanization, population settlement.*

Постановка проблеми. Сучасний процес розселення населення та розвиток господарських відносин призводять до виникнення нової форми організації суспільства – урборуральних територій (агломерацій урборурального типу), що стає ключовим фактором економічного піднесення держави та її регіонів, забезпечує високу якість життя громадян, створює сприятливе середовище для розвитку бізнесу і підвищення конкурентоспроможності. Таким чином, урборуральні території змінюють типові агломерації та міста як

точкові форми розселення населення. При цьому забезпечуються виробничі, трудові, культурні та науково-освітні зв'язки міських агломерацій, що гарантує високий рівень розвитку продуктивних сил і формує нові умови для передової економіки, а головне – значні темпи накопичення всіх видів капіталу, які зосереджуються в агломераціях.

У цьому зв'язку особливо значущим є дослідження феномену урборуральної території та його сутнісного виміру, що дасть змогу передбачити й зрозуміти її динаміку і тенденції та використовувати при стратегічному плануванні розвитку держави. Саме цим й обумовлена актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення проблем феноменального і динамічного розвитку міст, урборуральних агломерацій та урбанізованих територій простежується в роботах вітчизняних і зарубіжних учених А.О. Коваленка [1], М.Ф. Аверкіної [2] В.С. Март'янова [3], К.М. Начичко, Л.М. Бармашиної [4], С. Сассена [5], П. Нійкампа, А. Перрелса [6] та інших.

Водночас у наукових працях зазначених авторів висвітлюються окремі питання розвитку міст і міських агломерацій, зокрема економічного, соціального та управлінського характеру, і залишається поза увагою сутність урборуральної території як нової форми організації суспільства.

Тому **метою статті** є розкриття теоретичних уявлень та положень щодо формування і розвитку урборуральних територій як нової форми організації суспільства в сучасних суспільних умовах.

Виклад основного матеріалу. У поглядах учених на місто і село протягом досить тривалого періоду переважав т.зв. дискретний підхід. Ще за часів СРСР такі територіальні утворення вважали продуктом класових протиріч, що призводило до намагання з боку радянського уряду зблизити або взагалі нівелювати межі між містом і селом. Однак ці межі, у тому числі адміністративні, не зникли, а власне зближення урбанізованої і руральної територій відбувалося типовим шляхом урбанізації, економічного й соціального підпорядкування села місту, тобто наближення до міського способу життя, фактично перетворюючи його в передмістя. При цьому зростало і зворотне тяжіння міських жителів до природи у вигляді туризму, рекреації та господарювання на садово-дачних ділянках.

У країнах Заходу на початку ХХ ст. почала поширюватися концепція своєрідного міста-саду, засновником якої був Е. Говард

[7], що передбачала створення поселення розміром не більше того, що потрібний для забезпечення його повноцінного економічного й соціального функціонування, та оточеного сільським ландшафтом. На практиці такий підхід реалізувався у формуванні нових міст-супутників столичних міських утворень. Це були міста з елементами сільської місцевості, проте у зв'язково-комунікативному аспекті – точковими об'єктами концентрації населення.

Перші спроби обґрунтування урборуральних територій здійснили дослідники чиказької школи соціології П. Сорокін і К. Циммерман, які передбачили можливість існування єдиного сільсько-міського (урборурального) континууму, враховуючи переходи між селом і містом за кількістю населення, його щільністю, соціальними зв'язками тощо.

Зазвичай, урборуральну територію визначають як ідею і феномен, що виражає неприйняття антиномії міста і села, їх занадто жорсткого фізичного, або ландшафтного і соціального розподілу. Тобто місто, сільська місцевість і простір між ними розглядається як одне ціле.

Таким чином, слід зазначити, що між містом і селом утворюються потужні зв'язки різного характеру – економічного, соціального, політичного, культурного, рекреаційного тощо.

Це відбувається внаслідок того, що в потужних урборуральних утвореннях існують т.зв. периферійні (сільські, дачні) субурбії, завдяки чому можливо поєднувати міське життя із сільським (наприклад, шляхом недовготривалих міграцій). Типові урборуральні зв'язки ще у 60-х роках систематизував американський урбаніст К. Лінч (табл. 1), котрі активізуються в урборуральній території при зближенні й тісному контакті т.зв. полюсів.

Таблиця 1

Типові урборуральні зв'язки*

Тип зв'язку	Сільська місцевість – місто	Місто – сільська місцевість
Ресурсно-екологічні	Вода, енергія та інші ресурси	Забруднення
Людські	Трудова, навчальна міграція	Зворотні пенсійні потоки
Продовольчі	Свіжі продукти харчування	Продукція переробної промисловості
Грошові/фінансово-економічні	Заощадження	Інвестиції
Ідеологічні	Руралізація та спрощення способу життя	Засоби масової комунікації, культурна урбанізація

* Джерело: розроблено автором.

При глобалізації зв'язки взагалі бувають далекими: село може постачати свою продукцію і молодь не в ближній місцевий, а більш важливий центр, отримуючи звідти імпульси розвитку. Але і зв'язки за принципом віддаленої дії формуються рідко, частково завжди замикаючись на сусідах.

З огляду на зазначене, урбуральна територія – це простір, який складається з кількох складових, а саме великого міста, менших міст чи поселень міського типу, сіл (які можуть утворювати класичну агломерацію або бути відокремленими поселеннями) і їх навколишнього середовища (провінції). При цьому своєрідний перехід від міста-центру до провінції відбувається через т.зв. середню ланку – периферію.

Сьогодні перспективи пріоритетного розвитку агломерацій як просторової форми організації населення (нижчого ніж урбуральна територія рівня) визначаються тим, що, по-перше, вони є своєрідним ядром системи розселення країни (характерно для США, Японії, Франції), її опорним каркасом. При цьому агломерації відіграють роль драйверів соціально-економічного розвитку територій із високим суспільним потенціалом через взаємодію між поселеннями, що обумовлює синергетичний ефект, який впливає на забезпечення сталого розвитку та інтенсивність його поширення.

У сучасних наукових колах немає чіткого визначення міських агломерацій. Так, О.М. Ізаров та І.О. Ізарова визначають їх як сукупність кількох адміністративно-територіальних одиниць, що мають сталі зв'язки і можливості спільного ефективного користування системами забезпечення їх належної життєдіяльності, зокрема водо- та енергопостачання, централізованої інфраструктури тощо, населення котрих сконцентроване на порівняно невеликій території [8, с. 13].

Термін *агломерація* стосовно розселення, уведений французьким географом М. Руже, став синонімом англійського поняття *конурбація* – група передмість, що злилися з головним містом, або кілька об'єднаних між собою малих і середніх міст [9]. Вчені відзначають низку обставин еволюції категорії агломерації, зокрема у вітчизняній науці. Так, *поняття міська агломерація* затвердилося до кінця 1970 – початку 1980-х рр. не тільки в спеціальній літературі, а й повсякденному слововживанні. Його розвиток супроводжувався розробкою

методики виділення агломераційних кордонів і моделей.

Таким чином, найважливішою рушійною силою урбуральних територій є зростання внаслідок міграції населення до міст і навпаки, що пояснюється пошуком можливостей для задоволення власних потреб [10, 11]. Збільшення міського населення та відповідно попиту на житло переважно спричинене міграцією із сіл, а зростання населення сільської місцевості – його відтоком, особливо старшого віку, із міст.

Загалом існують різні теорії міграції та розвитку урбуральних територій. Як зазначає американський демограф Д. Дж. Бог [12], міграцію визначають фактори, котрі стосовно урбуральних територій можна систематизувати на три сфери впливу (табл. 2). На наш погляд, найважливішими серед них є розвиток економічної сфери та побутове становище. При цьому соціальні умови розглядаються лише в разі реалізації двох інших факторів. Бажання, пов'язані із соціальною сферою, суттєво відрізняються залежно від особистих потреб людини.

Ураховуючи зазначене вище, слід зауважити, що міграції, особливо перманентного характеру, визначаються інтенсивністю урбуральних (в урбаністиці переважно використовується термін *агломераційні*) зв'язків, про які йшлося вище. Вони є наслідком процесу логістизації. З позицій економіки природокористування та урбаністики логістизацію можна визначити як процес, котрий сприяє зменшенню кількості використання і втрат матеріальних, нематеріальних і трудових ресурсів під час обслуговування потоків та зниженню навантаження на навколишнє природне середовище загалом. Тому із функціонального погляду можна стверджувати, що розвиток урбуральної території корелюється із перерозподілом потоків у підсистемах, оптимізуючи власне логістику.

Перерозподіл дає змогу уникнути втрат ресурсів під час перероблення, скоротити за можливості кількість ступенів оброблення сировини і забезпечити відтворення в системі місто–село. Таким чином передбачається залучення потоків до сфери певної території, які можуть бути найбільш вигідними та забезпечувати відтворювальні процеси.

Фактори міграції на урборуральних територіях*

Сфера впливу	Фактори відштовхування населення	Фактори приваблювання населення
Економічна	Брак ресурсів (води, продуктів харчування, побутових товарів)	Наявність і доступність ресурсів
	Низька заробітна плата, безробіття, відсутність необхідних послуг	Наявність високих зарплат і робочих місць Логістична доступність
Побутова	Незадоволення умовами життя	Задоволення околицями й сусідством
	Відсутність житла	Наявність житла і земельних ділянок для будівництва
	Т.зв. низька якість сусідства	Кращі умови житлового масиву (навколишнього природного середовища)
	Недостатність можливостей для освіти, саморозвитку і проведення дозвілля	Наявність закладів соціального, освітнього й розважального характеру
Соціальна	Закінчення професійного навчання	Наявність відповідного кола спілкування
	Зміна робочого місця та спеціалізації, підвищення рівня доходу	Міграція за своїми друзями та родичами, які раніше виїхали до цільового регіону проживання (ланцюгова міграція)
	Зміна сімейного статусу (наприклад, шлюб, народження дітей)	Побудова однорідних етнічних районів

*Джерело: систематизовано автором за даними [11, 12].

Рівень логістизації прийнято оцінювати за комплексом критеріїв, серед яких оптимальність, інтенсивність, навантаження, екологічність тощо. Відповідно до першого критерію розміщення підприємств та інфраструктури на урборуральних територіях повинно сприяти прибутковості, раціональному використанню простору, а також оптимізації матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. Інтенсивність – це параметр, яким описують переміщення потоків за одиницю часу, і він залежить від розміщення логістичної інфраструктури міста. Екологічність є кількісним критерієм негативного навантаження потоків на систему агломерації, а відтак передбачає з'ясування пріоритетних напрямів усунення останнього.

З огляду на те, що урборуральна територія охоплює простір усередині міста та між населеними пунктами агломерації, оцінювати рівень логістизації можна і за

агломеративними зв'язками, які полягають у високій концентрації та спряженості виробництва, тісних виробничих і техніко-технологічних процесах, забезпеченні комплексного перероблення сировини, поширенні масових комунікацій та об'єктів соціального спрямування тощо. Орієнтовно їх сукупність можна розподілити між вказаними вище критеріями, сформувавши агреговану інформаційну матрицю індикаторів логістизації агломерацій урборурального типу (рис. 1).

Таким чином, урборуральна територія, або агломерація урборурального типу – це не лише система, яка складається із географічного простору і населених пунктів, а насамперед система зв'язків, що створюють опорний каркас взаємодії між поселеннями в часі й просторі, котра визначається різними факторами, наприклад міграцією, економічним балансом, фінансовими потоками, довкіллям тощо (рис. 2).

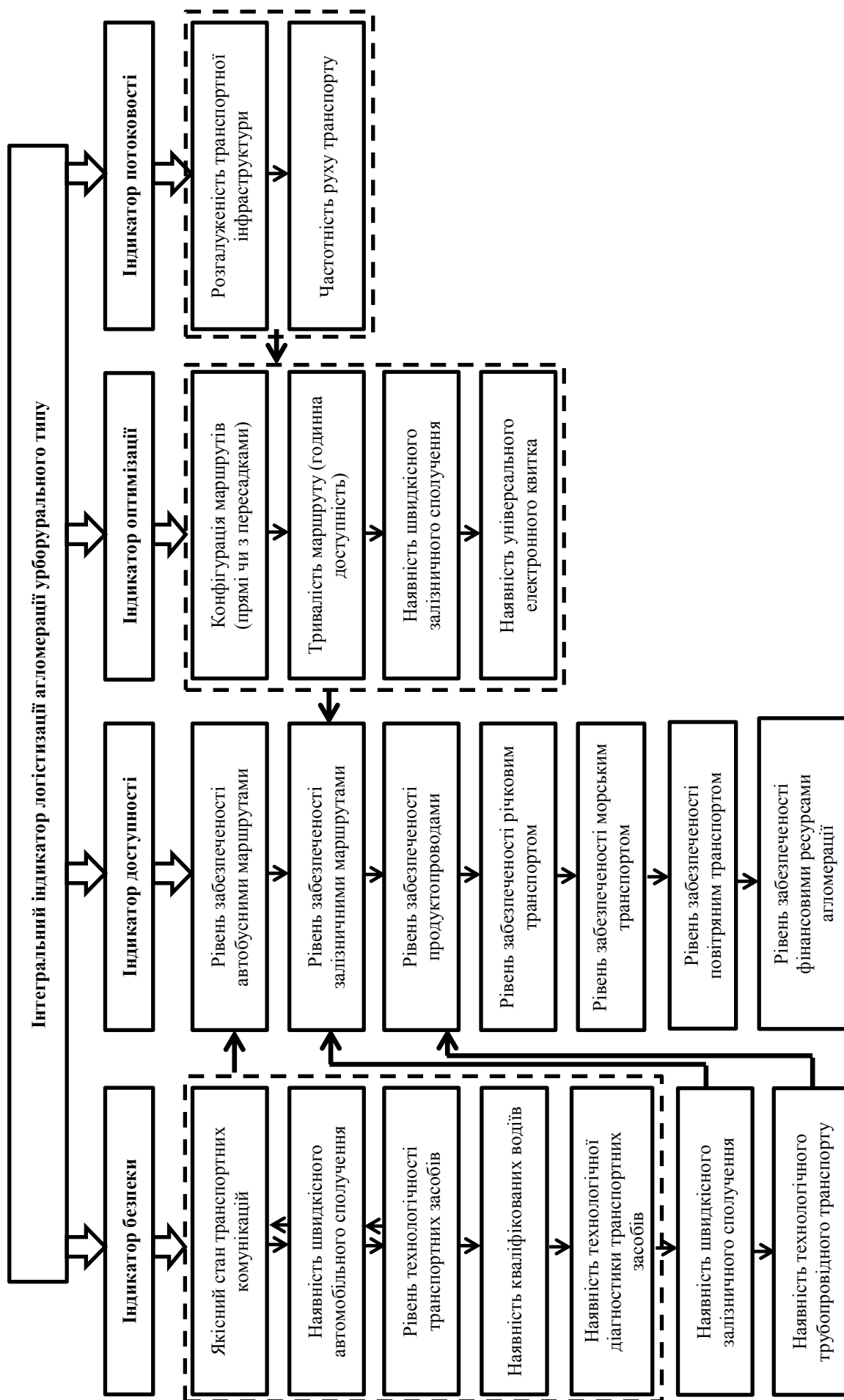

Рис. 1. Агрегована інформаційна матриця індикаторів логістизації агломерації урбурального типу (розроблено автором)

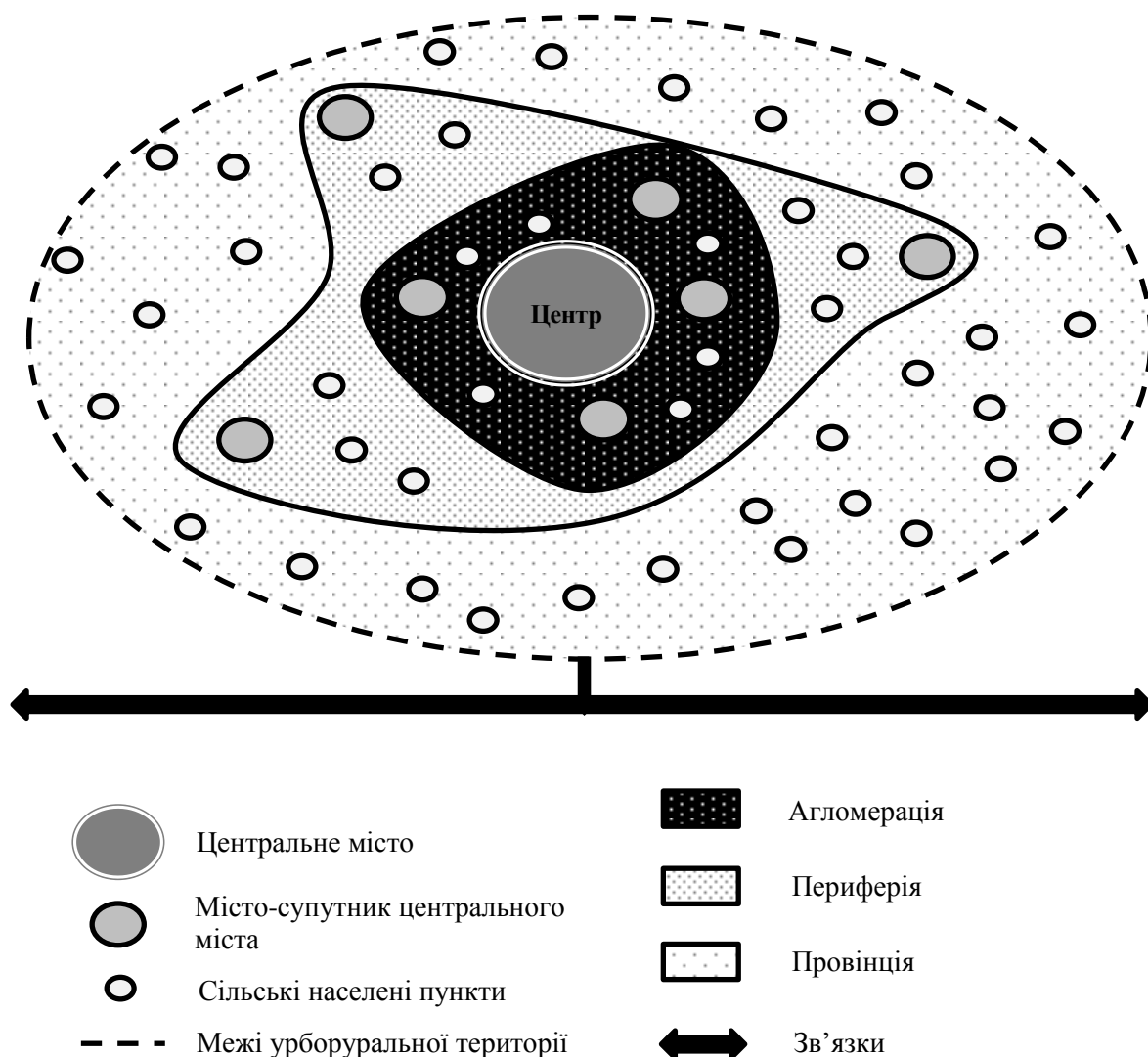

Рис. 2. Концептуальна модель урбуральної території (розроблено автором)

Висновки. Перспективним напрямом досліджень у сфері економіки, екології, соціології, географії, урбаністики тощо є урбуральні території як нові форми не тільки розселення населення, а й організації суспільства.

Розвиток урбуральних територій, що приходять на зміну класичним агломераціям та звичайним містам, прискорюється внаслідок тотального поширення науково-технічного прогресу та загального переосмислення людством власних пріоритетів розвитку і перспектив. Відповідно, на наш погляд, такі утворення в майбутньому стануть основним місцем концентрації населення планети, а отже, подальші дослідження феномену урбуральної території та його сутнісного виміру є вкрай актуальним завданням.

Список використаних джерел

1. Коваленко А.О. Урбанізація і стратегічне планування сталого розвитку міст / А.О. Коваленко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2017. – № 4. – С. 67–77.
2. Аверкіна М.Ф. Теорія забезпечення стійкого розвитку міст та агломерацій / М.Ф. Аверкіна // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції [«Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє»], (Київ, 2017 р.). – К.: КНЕУ, 2017. – С. 212–214.
3. Март'янов В. С. Сети городов как альтернатива государствам: уязвимая теория или реальное будущее? / В. С. Март'янов // PolitBook – 2016. – № 2. – С. 73–86.
4. Начичко К.М. Ідеальне місто в сучасному контексті / К.М. Начичко, Л.М. Бармашина // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної

- конференції [«Архітектура та екологія»], (Київ, 31 жовт. – 1 лист. 2016 р.). – К. : НАУ, 2016. – С. 186–187.
5. Sassen S. *Cities in a World Economy* / S. Sassen. – New-York: Sage Publications, 2019. – 413 p.
6. Nijkamp P. *Sustainable Cities in Europe* / P. Nijkamp, A. Perrels. – London: Routledge, 2018. – 156 p.
7. Lucey N. The Effect of Sir Ebenezer Howard and the Garden City Movement on Twentieth Century Town Planning [Електронний ресурс] / N. Lucey // Rickmansworth. – 1973. – Режим доступу : <https://www.rickmansworthherts.com/howard1.htm>.
8. Ізаров О.М. Міські агломерації: пропозиції законодавчої ініціативи / О.М. Ізаров, І.О. Ізарова // Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури. – 2017. – Вип. 66. – С. 8–14.
9. Identifying spatial components of ecological and evolutionary processes for regional conservation planning in the Cape Floristic Region, South Africa / [Rouget M., Cowling R.M., Pressey R.L., Richardson D.M.] // *Diversity and Distributions*. – 2003. – № 9. – С. 191–210.
10. Knieling J. Metropolitan regions: Definitions, typologies and recommendations for development cooperation [Електронний ресурс] / J. Knieling // *Deutsche Gesellschaft für Zusammenarbeit*. – 2014. – Режим доступу : https://www2.giz.de/wbf/4tDx9kw63gma/Metropolitan-Regions_Definitions_Typologies.pdf.
11. Simulation of polycentric urban growth dynamics through agents / [W. Loibl, T. Tötzer, M. Köstl, K. Steinnocher] // *Modelling Land-Use Change: Progress and Applications*. – 2007. – № 90. – P. 219–235.
12. Bogue D. *Principles of Demography* / D. Bogue. – New York : Wiley, 1969. – 917 p.
- References**
1. Kovalenko, A.O. (2017). Urbanizacija i strategichne planuvannja stalogo rozvytku mist [Urbanization and strategic planning for sustainable urban development]. *Economic Bulletin of the National Mining University*, 4, 67-77 [in Ukrainian].
2. Averkina, M.F. (2017). Teorija zabezpechennja stijkogo rozvytku mist ta aglomeracij [The theory of sustainable urban development and agglomerations]. *Proceedings of the Scientific and Practical Internet Conference «Problems of Regionalism: Past, Present, and Future»*. (212-214). [in Ukrainian].
3. Mart'janov, V.S. (2016). Sety gorodov kak al'ternatyva gosudarstvam: ujazvymaja teoryja yly real'noe budushhee? [Urban networks as an alternative to states: a vulnerable theory or a real future?]. *PolitBook*, 2, 73-86 [in Russian].
4. Nachychko, K.M. & Barmashyna, L.M. (2016). Ideal'ne misto v suchasnomu konteksti [Ideal city in the modern context]. *Proceedings of the VIII International. Research Practice Conf. «Architecture and Ecology»*, 186-187 [in Ukrainian].
5. Sassen, S. (2019). *Cities in a World Economy*. New-York: Sage Publications [in English].
6. Nijkamp, P. & Perrels, A. (2018). *Sustainable Cities in Europe*. London: Routledge [in English].
7. Lucey, N. (1973). The Effect of Sir Ebenezer Howard and the Garden City Movement on Twentieth Century Town Planning. Retrieved from <https://www.rickmansworthherts.com/howard1.htm>. [in English].
8. Izarov, O.M. & Izarov, I.O. (2017). Mis'ki aglomeracii': propozycii' zakonodavchoi' iniciatyvy [Urban agglomerations: proposals for a legislative initiative]. *Bulletin of Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture*, 66, 8-14 [in Ukrainian].
9. Rouget, M., Cowling, R.M., Pressey, R.L. & Richardson, D. M. (2003). Identifying spatial components of ecological and evolutionary processes for regional conservation planning in the Cape Floristic Region, South Africa. *Diversity and Distributions*, 9, 191-210 [in English]. - <https://doi.org/10.1046/j.1472-4642.2003.00025.x>
10. Knieling, J. (2014). Metropolitan regions: Definitions, typologies and recommendations for development cooperation. *Deutsche Gesellschaft für Zusammenarbeit*. Retrieved from https://www2.giz.de/wbf/4tDx9kw63gma/Metropolitan-Regions_Definitions_Typologies.pdf [in English].
11. Loibl, W., Tötzer, T., Köstl, M., & Steinnocher K. (2007). Simulation of polycentric urban growth dynamics through agents. *Modelling Land-Use Change: Progress and Applications*, 90, 219-235 [in English]. - https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5648-2_13.
12. Bogue, D. (1969). *Principles of Demography*. New York: Wiley [in English].